

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u m., Zagreb
UDK 811,163.42-26. stručni članak, primljen 27. 2. 2004.,
prihvaćen za tisak 15. 3. 2004.

Confusion around the Standard Croatian language

The former Croatian government has brought two by-laws concerning the language, which have caused dissatisfaction with some linguists and institutions. The author describes and explains these reactions, quotes the main part of one of them as an introduction to the articles that follow.

HRVATSKI JEZIČNI STANDARD

Radoslav Katičić

Pitanja što se postavljaju oko jezika u svakoj kulturi pripadaju među središnja, pa tako i u hrvatskoj. Jezik je, napokon, sredstvo bez kojega nije moguć nikakav ljudski život, a u svemu što u najširem i najtemeljnijem smislu možemo zvati kulturom, povećavaju se još zahtjevi koji se stavljaju na njega, te je potrebno njegovo osobito njegovanje. Time su obuhvaćene baš sve ljudske djelatnosti. Jezik je preduvjet i podloga ne samo za humanističke studije. Matematika, pa prirodne i tehničke znanosti nisu na kraju krajeva drugo nego specijalizirana poraba jezika usredotočena na određene predmete, kako god nam to obično nije baš prisutno u svijesti. Može se, dakle, razumjeti da pitanja koja se tiču jezika pobuđuju osobitu pozornost.

A pitanja standardâ zapljuskuju nas sa svih strana, već dulje vremena u tehnici, u kojoj su standardi prvo eksplicitno koncipirani i već se dulje vremena rutinski primjenjuju, pa se tamo o njima i govori. A onda sve više i na drugim područjima, u novije doba čak i u politici, pa i dnevnoj. Moglo bi se bez mnogo pretjerivanja reći da smo standardima opsjednuti, i u objektivnom i u subjektivnom značenju te riječi. Upravo zato je hrvatski jezični standard našoj kulturnoj sredini jedan od najvažnijih predmeta pozornosti.

Ako Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti priređuje javno predavanje o takvu predmetu, time se samo pokazuje da je na visini svojih zadataka. Kao pitanje postavlja se tu samo zašto to nije činila već prije. No ako se zna, a svi to znamo, što se u posljednjim desetljećima, a s malo potpunijim znanjem može se tu govoriti i o nekih sto i pedeset godina, događalo s hrvatskim jezikom i oko njega, nije teško naći odgovor na to pitanje. Zato ga sada ne ću davati. Šteta je

vremena. Tek napominjem da je i to što se s jezikom događalo, uključeno, iako samo neizravno, u predmet ovoga predavanja. Uz samo izlaganje donosim još dva pitanja razlaganja: “Načela standardnosti hrvatskoga jezika” i “Suočavanje s novim srpskim jezičnim standardom”. Tek s njima je predmet doista obuhvaćen, pa su ona sastavni dijelovi ovoga predavanja.

Pitanja o kojima je ovdje riječ u nas su osobito znatna jer oko standardnog jezika postoji u Hrvata latentna nesigurnost. Odatle dolazi da se oko njega i u naše najnovije doba postavljaju pitanja koja zadiru do samih njegovih temelja. Uzimam samo neka osobito znatna: Je li taj jezik doista hrvatski ili bi ga valjalo zamijeniti drugim koji bi to nedvojbeno bio? Je li taj jezik uopće treba da bude hrvatski ili bi ga valjalo zamijeniti drugim kojemu se ne bi ni poznalo da je to jer bi bio određen silnicama iz širega, nehrvatskog kulturnoga i duhovnog prostora? To se pitanje doduše u zadnjih četrnaest godina ne postavlja baš glasno, ali se po djelovanju nekih aktanata u našem intelektualnom životu – njih nema mnogo, ali nikako nisu bez vezâ i utjecaja – jasno razabire da se takvo pitanje postavlja i da se od njega ne odustaje. A postavlja se, napokon, i pitanje o tome je li hrvatski jezični standard uopće postoji!

Kako god takvo pitanje u prvi mah osupne svakoga iole upućenijega, ako se malo razmisli o tome, može se i razumjeti odakle dolazi. To je izraz nesigurnosti oko standardnoga jezika, o kojoj je ovdje već bilo govora. Takvi misle da je za njihovu nesigurnost krivo to što pravoga hrvatskog jezičnog standarda zapravo i nema. Tako onda to što su u standardnom jeziku nesigurni nije njihova nedoraslost tomu jeziku, nego slabost i nedostatak, upravo manjkava razvijenost, samoga toga jezika. Time, dakako, ne želim reći da su jedino oni sami krivi za tu svoju nedoraslost. Veliku ulogu pri tom igra sve ono što se u posljednjih sto i pedeset godina događalo s hrvatskim jezikom i oko njega. No to pitanje, postoji li hrvatski jezični standard, ove je jeseni postavljeno, iako samo implicitno, i s najvišega službenog mjesta. Ima, dakle, dosta razloga pozabaviti se predmetom na koji upućuje naslov ovoga predavanja.

Kraj svega što je ovdje već izneseno, ne će nikoga iznenaditi niti će biti teško razumjeti zašto u govoru naših intelektualaca među izrazima za kojima se opet i opet poseže, nisu na posljednjem mjestu *jezični standard* i s njime, dakako, u najužoj vezi *standardni jezik*. To nikako ne začuđuje u ovom vremenu kada je *standard* postala jednom od osobito čestih riječi, gotovo već poštapalica. Nije stoga čudo što su izrazi koji sadrže tu riječ, postali prestižni, pa se njima razlaganju o jezičnim pitanjima želi dati težina time što se stvara dojam aktualne uključenosti u suvremen kontekst. A nije čudo ni to da što se ti izrazi više i u širem krugu rabe, to češće mnogima ostaje maglovito koje im je upravo značenje. Potrebno je stoga, ako ćemo ozbiljno govoriti o hrvatskom jezičnom standardu, svu pozornost u prvom koraku usredotočiti upravo na to.

Što je dakle standardni jezik? Kako o tome ne mogu reći ništa nego ono što

sam naučio od ovdje prisutnoga Dalibora Brozovića, bit će najprimjerenije da to kažem njegovim riječima. On je u nas na tom području dao daleko najveći i najvrjedniji prinos, krčeći nove staze i obogaćujući pri tome znanost i u svjetskim razmjerima kao jedan od utemeljitelja lingvističke standardologije, kojoj je dao snažan poticaj i znatno pridonio njezinu razvoju. To mu je priznato i u svijetu. Ovo bi predavanje trebao zapravo držati on jer je od članova ove Akademije za to najpozvaniji, a ja ovdje govorim samo zato jer je to od mene jednoglasno zatražio naš Razred za filološke znanosti, a to znači da to traži i on svojim glasom. Zbog trenutne bolesti zamolio je da ga poštede.

O tome pak što je upravo standardni jezik napisao je akademik Brozović ovo: *Bitno je za definiciju standardnog jezika da je on autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan, koji nastaje pošto se jedna etnička ili nacionalna formacija, uključivši se u internacionalnu civilizaciju, počne u njoj služiti svojim idiomom, koji je dotad funkcionirao samo za potrebe etničke civilizacije.*¹

Toj izvanredno precizno i promišljeno sročenoj teoretskoj formulaciji, kako bi postala prozirnijom i manje upućenima, valja dodati koju riječ komentara:

Kad u toj definiciji stoji da je standardni jezik bitno određen time što je “autonoman vid jezika”, rečeno je da je određen sam u sebi, a ne kakvim drugim govornim navikama. On stoga nikada nije dijalekt. Samo je stiliziran prema jednom ili prema više (!) dijalekatskih modela. To je suprotno u nas čvrsto usviješćenu shvaćanju da je naš književni, pa i standardni jezik – jer zna se da se o standardnom jeziku govori onda kada se radi o suvremenom našem književnom jeziku – da je dakle taj jezik upravo štokavski dijalekt. Time što se kaže da je standardni jezik nužno autonoman vid jezika vodi se računa o iskustvenoj danosti da taj jezik svi moraju učiti. Hrvatski standardni jezik moraju učiti i rođeni štokavci. Druga je stvar što je njima to, kad se sve zbroji i odbije, lakše nego nekim drugim dijalektalnim govornicima. Ne moraju se toliko preznajavati. Hrvatski standardni jezik nije dakle štokavski dijalekt, on je samo stiliziran prema modelu štokavskih govora. Istina, ideologija u znaku koje se dovršavala hrvatska jezična standardizacija zahtijevala je da se on shvaća kao narodni štokavski govor pretočen u knjige. To mu se ujedno postavljalo kao najviše vrijednosno mjerilo. Istina je međutim da nijedan autentični štokavski govor nije preslikan u hrvatski standardni jezik. Sasvim doslovno tako!

Po Brozovićevoj definiciji standardni je jezik “uvijek normiran”. Kada je o tome riječ, pomislit će se odmah na normativne priručnike: pravopis, gramatiku, rječnik. No potrebno je tu reći da norma, bez koje nema standardnog jezika, ne mora biti takva eksplicitna. Standardna norma može biti i uporabna. A eksplicitno propisana norma znači malo ako nije i uporabna. Uporabna je norma dakle temeljnija od eksplicitne. Standardnost jezika ne ocjenjuje se po priručnicima nego po jezičnoj porabi, uzusu. Tako se hrvatski književni jezik standardizirao

¹ D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb, 1970., 28.

prvo uporabnom normom, a tek poslije je dobivao i svoje priručnike. Njegova pak zbiljska poraba ni danas nije potpuno uskladena s propisima u priručnicima. Tamo gdje se oboje ne podudara, uzus, ako je ustaljen i suvisao, određuje standard, a ne priručnici. Ipak, razvijeni će standardni jezik dobiti i svoju eksplicitnu normu, a u dobro učvršćenu uzusu će se rijetko i sve manje razlikovati od onoga što traže izričiti propisi. Eksplicitna norma, pravopis, gramatika, rječnik samo su potpora i poticaj jezičnoj standardnosti. Bitno ju određuje upravo uporabna norma koja jedina provjereno i sigurno funkcionira.

U definiciji dalje stoji da je standardni jezik uvijek “funkcionalno polivalentan”. To će reći da je upotrebljiv u razne svrhe i u raznim registrima. Da uzmemo metaforu s područja glazbe, izvodi se u raznim “ključevima”. Uporabna mu vrijednost mora sezati od najnježnije lirike do naputaka za rukovanje kućanskim napravama. Na standardnom jeziku mora se moći prikladno govoriti o svemu o čem se govori u civilizacijskom krugu u koji je uključen i u koji uključuje one kojima služi. A to je opet i opet novo. Standardni se jezik stoga mora stalno razvijati i biti pripravljen za sve novi razvoj.

Vrlo promišljeno u toj se definiciji govori “etnička ili nacionalna formacija”. Etničkih je formacija bilo od kad je čovjeka kakva ga znamo, a samo neke su se u posebnim okolnostima društvenoga razvoja, na njegovim višim stupnjevima, konstituirale kao nacionalne formacije, nacije. Time im je povećana društvena važnost, a postale su i politički relevantne.

Riječ “idiom” rabi se u Brozovićevoj definiciji u sasvim posebnom značenju. To je najopćenitiji i najneodređeniji naziv za svaki mogući pojavni oblik jezika. Obuhvaća i jezik, kako tu riječ obično rabimo, i dijalekt, i govor, i interdijalekt, i žargon i sve drugo takvo. To razlikovnje za standardni je jezik posve nevažno i stoga ne ulazi nikako u njegovu definiciju. Upravo zato se u njoj i rabi naziv “idiom”.

U ključnom dijelu definicije suprotstavlja se internacionalna civilizacija etničkoj. Urađanje kojega idioma iz etničke kulture u međunarodnu civilizaciju bitan je sadržaj jezične standardizacije. Ona stoji u službi uključivanja čitavoga života etničke formacije i njezine kulture u internacionalnu civilizaciju. Služi dakle prekoračenju granica povučenih etničnošću. Po tome je standardni jezik bitan instrument nacionalne kulture. Jer nacionalna kultura nije drugo nego povijesno izrasli i zato upravo njoj primjereni način sudjelovanja jedne narodnosne zajednice u internacionalnoj civilizaciji. Ako to nije, takva kultura nije nacionalna nego etnička. Nacionalna je kultura dakle po samome svojem biću usmjerena prema onom što se razumije kad se u novije doba kaže “bez granica”, često olako i bez prave svijesti o sadržaju na koji se time upućuje, a ne rijetko i kao olako opravdanje posezanju za tuđim, jer nepoštivanje granica zapravo to i znači.

Protivno onomu što se često govori nacionalna kultura, naime, ostvaruje univerzalne vrijednosti i usmjerena je prema njima. Tako nam naša omogućuje da

budemo "Europljani na hrvatski". Na način koji nam je primjeren jer je za nas izrastao i od nas izgrađen. U tome i jest najbitnije zlo ugnjetavanja i potiskivanja koje nacionalne kulture. Takvo ugnjetavanje i potiskivanje priječi i otežava jednoj populaciji izravan i baš njoj prikladan put do univerzalnih vrijednosti internacionalne civilizacije. Time se pak i pojedinci stavljaju u neravnopravan položaj. Nacionalna kultura pak koja samu sebe shvaća isključivo, pa onda tako i sebe oblikuje u tom se svjetlu jasno pokazuje kao bitno izopačena i samoj sebi otuđena.

Brozović piše dalje: *Za odluku o tome ima li koji idiom karakter standardnog jezika neće uopće biti relevantni podaci o njegovoj supstanciji i strukturi nego samo ova tri faktora:*

- 1) *njegova priroda kao komunikacionog i ekspresionog instrumenta određene civilizacije,*
- 2) *njegove funkcionalne kvalitete kao takva instrumenta, i konačno*
- 3) *karakter same civilizacije o kojoj se radi.*²

Tu vjerojatno prvo treba protumačiti ono "supstancija i struktura" jer ne će svakomu biti odmah razumljivo. Možda je najprikladnije reći da su to čisto jezična obilježja idioma o kojem se rasuđuje je li standardni jezik. Ona su tu posve irelevantna. Nikakvu ulogu, dakle, ne igra je li on slavenski, romanski ili germanski. Nikakvu ulogu ne igra je li flektivni, aglutinativni ili izolirajući, je li analitički, sintetički ili polisintetički. Nikakvu ulogu ne igra ni to je li mu po uobičajenim kriterijima genetskoga razvrstavanja jezikâ pripada status jezika, dijalekta ili mjesnoga govora, interdijalekta, žargona, pidžina ili kreolskog. Sve što je čisto jezično za standardnost je nebitno. Važno je samo to kako je pripravljen da posluži komunikaciji i ekspresiji u okvirima i prema mjerilima određene internacionalne civilizacije i njegove funkcionalne kvalitete u toj službi, te napokon, sama narav te internacionalne civilizacije. Moglo bi se, ako se samo malo zanemari precizno izražavanje, reći, pa da bude lako razumljivo, kako se radi o tome je li život u toj civilizaciji široko prožet standardima. To pak znači da teško može biti razvijenoga standardnog jezika u kulturi koja nije zahvaćena prevratom industrijske revolucije što se u 18. stoljeću pokrenula u atlantskoj Europi. To, dakako, ne znači da povijest europskih standardnih jezika, upravo njihove izgradnje i razvoja, ne može sezati i dublje u prošlost u kojoj su već prije industrijske revolucije u povoljnim okolnostima književni jezici poprimali obilježja koja su ih činila sve prikladnijima, upravo ih pripravljalala, za standardnost.

Ako to sada pokušamo primijeniti na hrvatski književni jezik i vidjeti je li on standardiziran i kako, ili, drugim riječima, postoji li hrvatski jezični standard, funkcionira li i može li se još razumno postavljati pitanje kakav bi zapravo trebao biti, ili je pak tijekom povijesti i književnojezični razvoj kako se odvijao već riješio to pitanje, treba reći ovo:

² Na istome mjestu.

1) Hrvatski književni jezik dijalekatski obojen pretežno štokavski sa sve isključivijom prevagom novoštokavštine kakav je i danas u svih Hrvata osim Gradišćanskih³ u austrijskoj zemlji Gradišće, Mađarskoj i Slovačkoj počinje se javljati kao sredstvo komunikacije i ekspresije u valu crkvenog aktivizma katoličke obnove (tzv. protureformacije) već od samoga njezina početka u drugoj polovici 16. i onda još jače i intenzivnije u 17. stoljeću, dakle u okviru univerzalističkoga duhovnog i kulturnog strujanja koje nam se pokazuje kao jedno od nosivih u povijesti europske civilizacije. U to se vrijeme počinje postavljati i eksplicitna norma. Treba se samo sjetiti Fausta Vrančića i njegova rječnika, Batola Kašića i njegove gramatike i njihovih prvih nastavljača.

2) Funkcionalne kvalitete toga književnog jezika poprimaju vrlo izrazite kvalitete standardnosti negdje od sredine 18. stoljeća uvelike nošene od kasnih i epigonskih strujanja iste te katoličke obnove i tada novim i vitalnim prosvjetiteljstvom i njegovim predromantizmom, što je također bilo integralno europsko duhovno kretanje. Lijepo to ilustrira u nas na široko poznat interes europske kulturne elite za zapis Hasanaginice koji je objavio opat Alberto Fortis, pa i međunarodni uspjeh koji je svojim pjesmama u stilu i duhu narodne epike postigao fra Andrija Kačić Miošić. I ništa tu predstavnike europskog predromantizma nije smetalo što to, za razliku od Hasanaginice, nije autentično narodno usmeno pjesništvo. U ozračju prosvjetiteljstva osjetno se proširio raspon tema o kojima se pisalo na tom jeziku i on je tako osjetno proširio stupanj svoje polivalentnosti i upravo time i uporabnom normiranošću počeo dobivati izrazitije značajke standardnosti.

3) Tim književnim jezikom hrvatska etnička, a onda sve izrazitije i nacionalna zajednica u procesu integracije (tu valja prije svega misliti na ilirski preporod) urastala je u europsku i američku, ako hoćemo biti "u trendu", možemo reći i euro-atlantsku, civilizaciju. Odvijalo se to u duhovnom ozračju odjekâ francuske revolucije posredovanih prije svega Napoleonovom vladavinom u "Ilirskim provincijama" i u ozračju nacionalnoga romantizma. Oboje su pak izrazito univerzalne europske duhovne pojave koje su bitno odredile tu internacionalnu civilizaciju.⁴

Ne može se dakle izbjeći zaključak da su tu prisutna sva ona tri faktora koje navodi Brozović, pa su time zadovoljeni kriteriji po kojima se svaki književni jezik, pa tako i hrvatski, može smatrati standardnim. Kao takav on je, dakako, i autonoman i polivalentan u smislu Brozovićeve definicije.⁵ Nema dakle smisla pi-

³ Kako se tim nazivom ne označuju samo Hrvati što žive u Gradišću, nego poseban etnički tip Hrvata kakvi žive i u drugim zemljama, valja Gradišćanski Hrvati pisati velikim slovom kako se piše Šokci, Bunjevci ili Bezjaci.

⁴ Usp. D. Brozović, *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti*, Hrvatska književnost u evropskom kontekstu, Zagreb, 1978., 9–83, osobito 34–66.

⁵ Potanje o tome usp. u članku *Načela standardnosti hrvatskoga jezika*, *Jezik*, god. 43., Zagreb, lipanj 1996., str. 175.–182.

tati se kakav bi valjalo da bude hrvatski jezični standard jer on je već izgrađen i ne može se pitati ima li ga jer on nedvojbeno postoji. A jezična standardizacija, jednom provedena, tvrdokorna je činjenica.

Hrvatski jezični standard zasnovan je prvim zametcima uporabne, pa i eksplicitne norme od 17. stoljeća. Ta eksplicitna norma bila je na početku dugo vremena vrlo slaba. Tu se ne misli na to da bi bila loše zacrtana, da bi joj rješenja bila slaba, nego su slabe bile društvene snage koje bi ju mogle ponijeti. Kašićeva latinička grafija na primjer vrlo je dobra i mogli bismo s njom uspješno živjeti. Neki od mladih koje mnogo rade s elektronskim računalima kažu: "Kamo sreće da smo ostali kod nje. Bilo bi mnogo manje natezanja sa skriptovima". U njoj se, naime, rabe samo izvorna latinička slova. Ali nije bilo društvene snage da ju stavi u porabu od Jadrana, pa do Dunava, Drave i Mure i da se prekine rasprava i kolebanje, da bude tako i gotova pjesma. Crkveni djelatnici sami nisu imali takve snage, nju je mobilizirao tek Ljudevit Gaj iskrom preporodnoga zanosa koja se razgorjela u pokret. Vrijeme je bilo dozrelo.

Ojačao je taj standard oko sredine 18. stoljeća sve čvršćom uporabnom normom, isprva još vrlo kolebljivom, pa onda sve više i sve usmjerenije. U doba Josipa II., kad se prosvjetiteljstvo nametnulo i kao državna ideologija u zemljama pod habzburškom vlasti, počelo se pred kraj stoljeća sustavno i svjesno, na državni poticaj i uz državnu potporu, raditi na ujednačavanju pravopisa i pripremanju standardnog rječnika i u tome su se postizali uspjesi vrijedni pozornosti. U prvoj polovici 19. stoljeća uključila se u porabu toga književnog jezika čitava nacija i obuhvatio je cijelo njezino područje, a onda je u dvije faze i uz promjenu usmjerenja u primjeni nekih konkretnih rješenja konačno došao do svojega potpunog dovršenja. Od tada nam je književni jezik u svem bitnom onakav kakav je i danas. Razvija se gibljivo i prilagođuje sve novim i novim zahtjevima, a pri tome ostaje čvrst. To je ona elastična stabilnost koju su u vremenu između dva svjetska rata lingvisti praškoga kruga i njihova škola isticali kao bitno svojstvo standardnoga jezika. I time se pokazuje da postoji hrvatski jezični standard.

Pokazuje se to i u tome što postoji hrvatska dijalektalna književnost. U prvi mah to može zazvučati kao proturječno. Još uvijek ih ima u nas koji u dijalektalnoj književnosti vide ugrozu standadnosti standardnoga jezika, pa joj pristupaju nepovjerljivo, kao nekoj neodgojenoj jezičnoj razuzdanosti, a na suprotnoj strani ima i njezinih ljubitelja koji ju doživljavaju kao protest protiv standardnoga jezika i njegove krute obvezatnosti. To su većinom frustrirani dijalektalni govornici, a ima među njima i drugih protivnika stege i čvrstoga reda. To je, međutim, daleko od onoga što zbilja jest. Istina je, kako je već naznačeno, da je postojanje standardnog jezika kao učvršćenog i stabilnog književnog jezika preduvjet procvatu dijalektalne književnosti.

Jezični je standard doista neumoljivo strog, kako god to komu bilo milo ili nemilo, ali je neumoljivo strog samo u jednom, u tome što je u jezičnoj porabi neu-

tralno, temeljno i obično, što nije posebno obojeno, pa se bez oklijevanja i razmišljanja rabi kad nema razloga ni potrebe da se uzme nešto drugo. To i jest temeljna funkcija standardnog jezika. Jer samo ako je to čvrsto određeno, moguća je glatka komunikacija bez suvišnih šumova, samo se tako omogućuje da se sluša samo što tko govori, a ne i to kako govori, što onda neminovno odvlači pozornost od bitnoga, od onoga o čem se upravo radi.

Drugo je, naravno, kad hoćemo da se uoči upravo to kako je što rečeno. Dok nema učvršćenoga standardnog jezika štokavske dijalektalne boje, pjesma čakavskih ili kajkavskih dijalektalnih obilježja nije drugo nego prijedlog alternativnoga književnog jezika, koji samim tim poziva da se nasljeđuje, da ga svi prihvate kao neutralan, i tako stvara nesigurnost u jezičnom sporazumijevanju. Društvo pak, ako to doista jest i teži izgradnji općega književnog jezika, od toga se energično brani. Tek kad je taj preduvjet ispunjen, kad postoji učvršćen jezični standard, takva pjesma svojim jezikom ne stvara dojam opće književnojezične obvezatnosti, nego upravo jezične posebnosti, i tek tada postaje ono što treba da bude, dijalektalno pjesništvo. Hrvatska pak dijalektalna književnost, u prvom redu pjesništvo, kraj velike hrvatske dijalektalne raznolikosti osobito bogata, vrijedna i važna, javlja se upravo u vrijeme kada je dovršena standardizacija, pred sam kraj 19. i na početku 20. stoljeća, i od onda ne prestaje pritjecati. To je jasan znak da postoji hrvatski jezični standard.

Hrvatski standardni jezik, dakle, postoji i on je, kako treba, gibljiv i čvrst. Ta je tvrdnja, vidjeli smo, dobro utemeljena i treba ju izreći glasno. No nešto prigušenijim glasom valja dodati: čvrst je koliko mu dopuštaju. Jer ne prestaju pokušaji da se ta čvrstoća pokoleba i potkopa. To dolazi od one nesigurnosti o kojoj je već bilo riječi. I nije ta nesigurnost samo posljedica slaboga školovanja, što joj, dakako, uvelike pridonosi, nego joj je najdublji uzrok u tome što je hrvatska jezična standardizacija dovršena u znaku neprimjerene jezične ideologije, pod parolama koje ne odražavaju zbiljske odnose, a velikoj većini Hrvata otežavaju da uspostave skladan odnos prema svojem standardnom jeziku, a kako u suvremeno doba moramo najviše živjeti upravo s njime, i prema svojem jeziku uopće.

Nešto je o toj ideologiji ovdje već i natuknuto. Tu je na prvom mjestu to da je Hrvatima standardni jezik čista narodna štokavština, i što je ona čistija i narodnija, to vrijedniji. Niječe se svaka važnost hrvatske književnojezične tradicije i smatra da nitko nije tako uspješno i mjerodavno (novo)štokavski narodni govor pretočio u knjige kao srpski reformator književnoga jezika Vuk Stefanović Karadžić. Takvo je shvaćanje u skladu s predodžbama i vrijednosnim opredjeljenjima i romantizma i jezikoslovnoga pozitivizma (mladogramatičarâ), od kojih su prvi od jezika tražili nenadmašivu izvornost i odsjaj pradoba, a drugi u njem gledali organsku tvorevinu kojoj kulturni nanosi samo krnje izvornost, predstavljaju nešto kao kriotvorinu, pa mu oduzimaju pozitivnu činjeničnost. To je jako poticalo shvaćanje koje je u književnom jeziku gledalo samo ono što se tumačilo kao pripadnost

dijalektu. Podupiralo je pristup koji u hrvatskom književnom jeziku nije uočavao pojavu određenu upravo kulturnopovijesno, pa mu je izvan vidokruga ostajala i povijesna okomica o koju se upire i koja ga bitno određuje i nosi.

Takav idološki pristup onemogućivao je da hrvatska javnost primjereno razvije svijest o svojem jeziku. Nije tomu davno što je jedan naš poznati književnik, kritičar i novinar specijaliziran za kulturnu tematiku u rubrici što ju ima u jednom dnevnom listu dao vrlo ilustrativan primjer toga stanja svijesti i nepovoljnih posljedica što nastaju od toga. Pisao je o jeziku i tu se pokazao kao smrknut i ogorčen čakavac, standardnim jezikom, kako on misli, ponižen i obezvrijeđen, upravo potlačen. Dodao je uvrijeđeno kako je uza sve to ipak sasvim pristojno ovladao tim njemu tuđim i nametnutim jezikom.

Ne ću sada ulaziti u to što on sve dobiva time što je naš hrvatski standardni jezik izgrađen onako kako je izgrađen, premda bi o tome bilo dosta toga reći. Važnije mi je sad to što on nije uopće svjestan da je u taj standard ugrađeno i sve izražajno iskustvo našega čakavskog pisanja i da mu, osim izrazitih dijalektalnih crta, ništa što dolazi s te strane nije istinski tuđe, pa ako je što od toga danas možda i neuobičajeno, ipak može naći mjesta u njem jer je to mjesto predviđeno i pripravljeno, pa i kad zbog neprimjerene jezične ideologije, nedovoljne jezične kulture i društvene skučenosti danas još i nije popunjeno. Upravo on je pozvan da na tome poradi, da pišući stekne umješnost potrebnu da se to postiže jer je doista izvrsno ovladao pisanjem na standardnom jeziku. Morao bi shvatiti da nitko od njega ne traži da bude štokavac, a ponajmanje onakav sa sela. Naprotiv, bit će vrlo zaslužan za hrvatski standardni jezik ako u nj, čuvajući izražajni sklad, bude unosio svoj čakavski jezični osjećaj. On to već i radi jer drukčije i ne može. Svi ma će nam biti bolje od toga. No on toga nije svjestan i teško mu je to reći tako da doista postane jer je naša društvena svijest oko toga pitanja teško iskrivljena.

A kad nastupa onako smrknuto i uvrijeđeno, ne shvaćajući da je hrvatski standardni jezik dragocjena stečevina i za njega, a ne nametnuta mu nevolja, zbog otpora koji takvim nastupom nepotrebno izaziva u mnogih odjekuje u prazno i ono što govori u istom dahu, naime, da je rječnik našega jadranskoga kulturnog ozračja u jezičnim priručnicima nedopustivo zanemaren, izostavljen do mjere koja zapanjuje. A tu ima potpuno pravo i s tom svojom tvrdnjom morao bi dopirati do svakoga. To je stanje potpuno neprihvatljivo u hrvatskom standardnom jeziku u kojem jadranska kulturna komponenta mora biti snažno prisutna i dobro predstavljena kao što je u govorima jadranskih Hrvata, pa i u njegovu rodnom. Ali to stanje koje je on ispravno uočio i s pravom ga kritizira posljedica je upravo one iste neprimjerene jezične ideologije koja u hrvatskome standardnom jeziku želi vidjeti govor seoskih štokavaca. Tu se jasno razabire kolika je od nje šteta.

Dakako, to što je ovdje sada rečeno uskovitlava čitav roj pitanja kao sve što se tek nabaci, a odstupa od utabanih staza. U ovom se okviru ne može ulaziti u sve

to, pa neka ostane tako kao tek naznačen smjer u kojem se otvaraju novi i bitni vidici. Od njih tek postaje jasno koliko nam je kraj dobrog i valjano izgrađenog standardnog jezika oštećena jezična samosvijest.

Od nepostojane, rastrzane i neprimjerene jezične ideologije i brojnih važnih pitanja koja ostavlja neraščišćenima prelazeći bezobzirno preko njih Hrvati su uvelike otuđeni od svojega jezičnog standarda. To pak izaziva na pokušaje manipulacije. A ima ih koji nisu zadovoljni njime kakav je povijesno izrastao. Tako se opet i opet javljaju oni koji bi svakako htjeli da bude drukčiji nego što jest, pa žele osporiti dovršenost standardizacije, shvaćati ju kao nešto privremeno ili čak nedovršeno. Tako se nastoji pripremiti zemljište za njegovo rastakanje i preobrazbu u nekom željenom smjeru.

Od završetka hrvatske jezične standardizacije u devedesetim godinama 19. stoljeća hrvatski je standardni jezik pod udarom s dviju strana. Jedni bi ga destabilizirali da ga onda učine hrvatskijim jer misle da takav kakav jest to nije koliko bi trebalo. Kao da to što je izrastao iz svega povijesnoga jezičnog iskustva Hrvata nije dosta hrvatstva. Istina, njegovu standardizaciju dovršila je filološka škola koju zovu hrvatskim vukovcima jer se pozivala isključivo na standardni model Vuka Karadžića, srpskoga književnojezičnog reformatora, tada u svjetskoj slavistici silno prestižan. On ga je postavio i izbrusio pod izvrsnim stručnim vodstvom i uz vrlo uspješnu međunarodnu promociju Jerneja Kopitara, knjižničara u bečkoj dvorskoj knjižnici, koji je za austrijsku carevinu bio zacrtao kulturnu i jezičnu politiku na južnoslavenskom području. Taj jezični model dobio je tako srpsko ime i pod njim je postao međunarodno poznat. S vremenom se doduše uvidjelo da to tako ne ide, pa je taj naziv proširen u srpskohrvatski, ali ne kao opis bitnoga sadržaja nego tek kao ustupak hrvatskoj osjećajnosti, po sebi nerazumnoj i zato nepotrebnj. Išlo je to dotle da su predstavnici međunarodne slavistike izricali pohvale Srbima što širokogrudno pristaju na taj ustupak.

Nije se dakle čuditi da se znatan dio hrvatske javnosti odnosio odbojno prema toj standardizaciji. Ali je potpuno promašeno kada se zbog toga opet i opet zalijeće da bi se destabilizirala ta velika i nezamjenjiva stečevina umjesto da se ispravlja iskrivljena ideologija. Kada se, naime, gleda ne na to što se o jeziku govorilo i što se o njem proglašavalo, nego na to što se s njim doista događalo, onda se vidi da je ta standardizacija u svemu ostala u okvirima hrvatske književnojezične tradicije, pa je jedino što je vukovcima doista pošlo za rukom to da umjesto *njetko* i *nješto*, kako se dobro sjećam da se govorilo u generaciji mojih djedova, govorimo *netko* i *nešto*. U svemu drugom, osobito u građenju rečenica i frazeologiji, pa i u rječniku, korak po korak uspostavljeno je stanje u skladu s hrvatskom književnojezičnom tradicijom. Eksplicitna norma pokazala se nemoćnom pred čvrstim uzusom. Tolika je bila snaga u mukotrpnom procesu više od stoljetne hrvatske standardizacije od prije djelovanja škole hrvatskih vukovaca.⁶

Zaleti sa svrhom dugoročne destabilizacije dolaze i sa suprotne strane. Od onih koji ne prihvaćaju da, premda je jezičnu standardizaciju u Hrvata dovršila škola vukovaca, taj jezik ipak ostaje prepoznatljivo hrvatski, da je ostao izraz hrvatskoga identiteta i da pobuđuje hrvatsku jezičnu lojalnost. S koje su strane u koje doba dolazili ti pokušaji destabilizacije, zavisilo je od političkih prilika. I svi su ti pokušaji ostajali bezuspješni. Nezahvalan je posao potirati jezičnu standardizaciju kad se jednom dogodi. Polomili su na tome zube. A što je hrvatski jezik izdržao to mučno navlačenje, dodatni je dokaz, kad bi još kakav bio potreban, da to jest standardni jezik, da je standardizacija doista dovršena.

Pred kraj prošle godine doživjeli smo zorno i vrlo drastično dokle sve to ide. U službenome glasilu *Narodne novine* od 22. listopada 2003. objavljena je i time stupila na snagu Odluka o izradi Strategije razvitka jezične kulture koju je donijela Vlada Republike Hrvatske. Takva je briga doista dobrodošla jer jezičnu kulturu treba uvijek razvijati, a pogotovu tamo gdje je jako zapuštena kao što je, već desetljećima, u Hrvatskoj. U posljednje vrijeme čini se čak kao da joj prijete slom. Ali u toj se Odluci utvrđuje: "Projektzni zadatak jest izrada Strategije, što će uključivati rad na postizanju hrvatskog jezičnog standarda". Iz toga proizlazi da hrvatskoga standarda nema, da ga treba tek postizati. A to je postizanje počelo još na prijelazu iz 16. stoljeća u 17., dovršeno je prije dobrih sto godina i od tada hrvatski jezični standard dobro funkcionira i razvija se kao što se svaki jezični standard razvija i prilagođuje sve novim zadacima koji mu se postavljaju. Hrvatska u kojoj Vlada u službenom listu objavljuje takvu formulaciju nije Hrvatska utemeljena na znanju!

Nema dvojbe da je tu u igri neznanje. Teško je, međutim, reći je li to neznanje onoga koji je takvu formulaciju sročio i uvrstio u Odluku, ili je pak taj računao s neznanjem u našoj kulturnoj javnosti, kako bi u onoj zbunjenosti i nesiguranosti oko jezičnoga standarda o kojoj je ovdje bilo riječi destabilizirao hrvatski jezični standard, koji postoji i velika je stečevina, te time omogućio da se nametne drugi koji će više odgovarati njegovim shvaćanjima i bolje podupirati njegove težnje. Na to pitanje doista ne znam odgovora!

Sažetak

Radoslav Katičić, sveuč. prof. u m., Zagreb
UDK 811,163.42-26. znanstveni članak, primljen 23. 2. 2004.,
prihvaćen za tisak 15. 3. 2004.

The Croatian language standard

⁶ Potanje o tome u članku *Suočavanje s novim srpskim jezičnim standardom*, članak će biti objavljen u jednom od idućih brojeva Jezika.

The author discusses the features of the standard language and applies them to the Standard Croatian to clearly prove the existence of that standard language which is both flexible and stable as any other standard language, in spite of the attempts through ignorance or malicious intentions to question its standardness and even its existence.

IZAZOVI GLOBALIZACIJE I HRVATSKI JEZIČNI STANDARD

August Kovačec

Poštovani gospodine Predsjedniče Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, poštovane gospođe i gospodo,

Zahvaljujući izvanrednomu razvoju komunikacijskih tehnologija te velikomu napretku u brzini prijevoza roba i ljudi, globalizacija kao intenzivno povezivanje država i naroda preko dosadašnjih političkih, gospodarskih i kulturnih granica uzela je maha osobito od osamdesetih godina XX. stoljeća. Uz sveopću liberalizaciju u svim vrstama razmjena, globalizacija ponajprije znači otvaranje nacionalnih gospodarstava svjetskomu, globalnomu tržištu, a nepoštedno natjecanje u kakvoći i cijeni roba i usluga dovodi do sve veće međusobne ovisnosti zemalja i naroda jednih o drugima i, kao posljedica svega toga, do konvergencije među civilizacijskim i kulturnim sustavima, odnosno do takvih procesa koji dugoročno vode prema jedinstvenomu civilizacijskom i kulturnom modelu. Samo je po sebi razumljivo da je jezik, kao osnovno i nezamjenjivo sredstvo komunikacije među ljudima, duboko uronjen u sve te procese i pod njihovim stalnim utjecajem.

Dakako, suvremena globalizacija nije prva takva pojava u ljudskoj povijesti iako je nedvojbeno da je do sada najobuhvatnija te po svojim stvarnim i mogućim posljedicama najdalekosežnija. Slični procesi odvijali su se na gospodarskoj, civilizacijskoj i kulturnoj razini, mutatis mutandis, i unutar Rimskoga Carstva s latinskim, odnosno grčkim kao glavnim jezikom nadetničke i međuetničke komunikacije. I kršćanstvo i islam u svojem širenju znatno su pridonijeli smanjivanju prvotnih razlika među različitim narodima i državama, približavanju njihovih načina života i kultura, kršćanstvo, barem u početku, s grčkim i latinskim kao osnovnim nosiocem ideologije i komunikacije, a islam s arapskim. Dodatni poticaj civilizacijskoj i kulturnoj konvergenciji, na kršćanskim temeljima, dalo je na zapadnoeuropskom i srednjoeuropskom prostoru Carstvo Karla Velikoga, a učinci karolinške obnove traju do danas. Ne nabrajajući dalje, spomenimo da je i pojava socijalističkoga sustava na dijelu europskoga i azijskoga prostora u XX.